
Д-р Степан Баран

ЦЕРКОВНА УНІЯ
з Римом

В 350-ЛІТТЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ

Мюнхен-Миттенвальд

1946

БІБЛІОТЕКА „ХРИСТИЯНСЬКОГО ШЛЯХУ“ Ч.2.

Д-р Степан Баран.

ЦЕРКОВНА УНІЯ З РИМОМ.

В 350-ЛІТТЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ.

Церква в книжій добі.

Рік 988, як дата хрещення Руси-України Володимиром Великим, не прийшов несподівано, а був завершенням того, що зроблено вже давніше у справі поширення Христової віри на наших землях. Це поширення йшло двома шляхами: з півдня з Візантії через Болгарію, що сама вже передтим стала християнською, і з заходу з Німеччини та Моравії через німецьких місіонарів. Сусідство України з грецькими колоніями на північному побережжі Чорного моря і торговельні звязки з ними, а потім і безпосередньо з самою Візантією, давали добру нагоду за-знайомитися з Христовою вірою у візантійському обряді. Побут св. Апостола Андрея на київських горах, його благословення хрестом київських гір, врешті і його пророцтво, що тут повстане велике місто з численними Божими Храмами, та що звідси світло Христової віри засяє на всю землю, може бути тільки легендою, записаною, або й видуманою побожним і патріотичним ченцем-літописцем. Історичних доказів на ствердження побуту й апостольської праці св. апостола Андрея на наших землях не маємо. Однак є фактом, що християнство не було чужим і чимсь незнаним уже в початках творення староруської держави над Дніпром, себто в IX і X сторіччях. В Києві ще до прийняття християнства, себто ще далеко перед 988 р., існували християнські церкви, а в княжих дружинах були теж і дружинники християни. Треба припускати, що вже тоді була численна група і місцевих християн, не тільки захожих купців. Тому і велика княгиня Ольга, бабка хрестителя Руси-України Володимира, не була самітною, коли прийняла християнство по східному, візантійському обряді.

Легендою є теж і оповідання Нестора літописця, що жив яких двіста літ пізніше, про те, що Володимир, бажаючи ввести нову віру у свою державу, вислав послів до різних держав, щоб на місці приглянулися чужим релігіям і по повероті дали йому раду, яку з них уважати за найліпшу і її прийняти за свою. Говорилось там про релігії римську, грецьку, мусулманську і навіть жидівську. Посли, повернувшись, визнали за найкращу грецьку релігію. Були вони в соборі св. Софії в Царгороді на врочистій відправі і їм здавалось, що во-

ни не на землі, але в небі. Порадили прийняти грецьку віру, і Володимир це й зробив. Поширення християнства у візантійському обряді йшло не тільки з полудня. Воно йшло і від заходу, з Моравії, ще в IX стол. від учнів святих словянських апостолів, братів Кирила і Методія, перекладачів св. Письма і богослужбових книг на старословянську/староболгарську/мову. Західно-українські землі-Галичина і Холмщина пізнали Христову віру мабуть скоріше від учнів солунських братів, заки прийшло до них офіційальне хрещення з Києва.

В наших і чужих, головню німецьких літописах згадується не раз про те, що до Києва за Володимира і його сина Ярослава та пізніше, отже вже по хрещенні, заходили німецькі місіонарі римо-католики, що старалися приєднати їх до римо-католицизму. На київському великокняжому дворі приймали тих висланців німецьких цісарів, що діяли рівночасно з доручення Апостольської Сіолиці, з великими почестями і щедро обдаровували. Але реальних успіхів їх місія не мала. Може не так краса грецько-візантійського обряду, про яку згадує преподобний Нестор літописець, як радше зрозуміла богослужбова мова, а не менше й політичні та торговельні користи країни у взаєминах з розмірно недалекою Візантією, були рішальні для прийняття, а пізніше й закріплення у нас християнства в грецько-візантійському обряді. Рим був далеко від Києва, а й Німеччина теж не близько, і з Римом не мав тоді Київ ніяких постійних зв'язків. Догматичні і церковно-організаційні та обрядові різниці між Римом і Візантією — поза богослужбовою мовою — не були на переломі X й XI сторіч надто великі і в ті різниці великокняжий двір у Києві чановно не втручав та ними мало цікавився. Це тим більше, що аж до другої половини XI сторіччя царгородський патріархат визнавав примат Папи, отже була і формальна єдність обох Церков — східної і західної — аж до часів патріарха Керуалія. Саме на часи тієї церковної єдності з Римом припадає хрещення Русі-України в 988 р. Цей факт для історії унійної справи в Русі-Україні має превелике значіння і на нього ми можемо покликатись і сьогодні.

Організація Церкви у старокиївській державі пішла швидко вперед. Першими церковними єрархами на наших землях і ще довго пізніше, аж до XIII сторіччя, були греки. Перше низове духовенство прибуло в Русь-Україну зі словянської Болгарії, але вже незабаром його місце зайняло власне, місцеве, головню відчасу, як у нас повстали монастирі, а при них монастирські школи. Вони й дали початок і власної організації культурно-освітньої справи на наших

землях, що між іншим дало теж почин до створення власної літератури, перекладної та оригінальної. Вплив на її розвиток мала не тільки Візантія і грецько-візантійська культура взагалі, але ще більше безпосередньо культура болгарська, з огляду на зрозумілу тоді і ширшому загальному староболгарську/старословянську/мову.

Київськими митрополитами і взагалі церковними сферами були у нас, як уже сказано, зразу греки. Та вже незабаром слідні заходи, щоб зломити цю грецьку монополію і то проти згоди царгородського патріархату. Вже за Ярослава Мудрого вибрано київським митрополитом визначного українського письменника-священника Іларіона /1051 р./, а сто літ пізніше, в половині XII сторіччя, ченця зарубського монастиря біля Києва, Кліма Смолятича, теж визначного нашого письменника. В перших двох сторіччях після прийняття християнства залежність київських митрополитів від царгородських патріархів була ще дуже велика, бо і політичне значіння Візантії та візантійських цісарів було теж ще значне. Але візантійське царство почало хилитись до упадку, а з тим зменшувався і безпосередній вплив царгородських патріархів на церковні справи нашої княжої Русі-України, хоч все ще на київських митрополитів призначували зправила греків. Єпископами на місцях були вже переважно українці. Церковна залежність київської митрополії від царгородських патріархів ставала щораз менша і врешті-решт стала вона майже тільки номінальною. Бо фактично — не канонічно — Церква в Україні-Русі стала автокефальною, в дійсності майже незалежною від юрисдикції царгородських патріархів. І такий стан фактичної автокефалії, себто незалежності, тривав аж до 1686 р., коли то московські патріархи підчинили собі вповні київську митрополію і всю православну Церкву в Лівобережній Україні, а по упадку історичної Польщі з кінцем XVIII сторіччя з часом і православну Церкву на всіх українських землях, що дісталися під царське панування.

Державно-політичне лихоліття, спричинене безнастанними набігами кочовиків на східно-українські землі, як теж і родинні княжі міжусобиці довели до упадку передового значіння Києва. Державний центр переноситься з початком XIII сторіччя на захід до галицько-волинської держави Романовичів, до Галича, опісля до Холма. Незабаром потрясла і цією державою велика монгольсько-татарська навала, що грозила загибеллю молодій державі, першій суто-українській в нашій історії, бо держава Володимира Великого і Ярослава Мудрого, з першої половини XI сторіччя була, правда, великою імпе-

рією Сходу Європи, але з різними національностями, під проводом Київської Русі-України як державно-організаційного і порядкуючого чинника. Суздальсько-московські князі, предтечі Московщини, опісля російської імперії, стали васалами татарських ханів на три сторіччя. Підчинившись татарам, вони зберегли свою державність, однак прийняли монгольсько-татарську державну ментальність і деякі державно-організаційні форми, що в своїх основах збереглись там донині, вже навіть тоді, коли не стало там царів. У тій атмосфері зростало там і церковне життя, відмінне, як в Україні, хоч на Московщині перебували не раз довго київські митрополити і були чинні і в організації тамошнього життя. Впродовж XIII і XIV сторіч скристалізувалися два виразні типи православних Церков — московської та української. Московська Церква формалістична, привязана до зверхньої обрядовості, ставилась вороже до західної Європи взагалі, та до якихнебудь взаємин з Римом і Римською Церквою зокрема, вислугуючись уже тоді політиці московських царів.

Перші унійні спроби.

Натомість православна Церква в Україні звертала завжди більшу увагу на внутрішню вартість для людини християнської релігії, на дійсну внутрішню потребу людської душі і взагалі на релігійну та суспільну мораль людини. Не була ексклюзивною і в засаді ворожою до інакше думających. Шукала теж і звязків з Апостольською Столицею. Причинилося до цього і катастрофічне політичне положення тодішньої Русі-України, zagrożеної у своєму існуванні татарською навалюю. Та навала грозила і цілій західній Європі. І тоді говорилося там про потребу організації хрестового походу проти татар, які поважно загрожували західній католицькій Європі, що добре зрозуміла тоді й сама Апостольська Столиця. Почин до організації хрестового походу проти татар мав дати Собор в Ліоні у Франції в 1245 р. На той Собор прибув київський митрополит Петро Акерович, щоб просити збройної допомоги західної Європи проти татар. При нагоді побуту митрополита Петра Акеровича в Ліоні говорилося і про зближення Церков, але до заключення церковної унії там не дійшло, як теж не дійшло і до сформування хрестового походу проти татар. Митрополит Акерович вернувся додому, не добившись того, за чим приїхав.

А все ж його поїздка на ліонський Собор не залишилася без наслідків. Апостольська Столиця звернула свою увагу на нашу галиць-

во-волинську державу. Послав свого легата до Данила, сина основника галицько-волинської держави Романа, з королівською короною і він у 1253 р. воступує в Дорогичині на Підляшші Данила на руського, себто в теперішньому розумінні українського, короля. Це згідно з тодішніми європейськими поняттями було визнання галицько-волинської держави і формально вповні суверенною державою. Король Данило сподівався тоді і пізніше збройної допомоги європейського заходу проти татар та був схильний прийняти і церковну унію з Апостольською Столицею. Такої допомоги він не дістав і до заключення церковної унії не дійшло.

Початки латинізації зах.-українських земель.

В половині XIV стол. по смерті останнього галицько-волинського короля Юрія II, отруєного боярами в 1340 р., його держава дістається під польське і литовське панування. Холмщину і Галичину займає польський король Казимир, решту, велику більшість українських земель, займає Литва. Польща в Галичині й Холмщині відразу приступила до латинізації і польонізації українського населення та польської колонізації тих країв. Незабаром створюється римо-католицька архієпископія в Галичі, яку перенесено небавком до Львова, та єпископії в Перемишлі, Володимирі і Холмі, хоч римо-католиків там ще й не було. Обмежуються щораз більше права православної Церкви, поступово вводиться кріпацтво українського сільського населення, а українське православне міщанство витискається з осередків міст і позбавляється його міських та цехових прав. Українське боярство фізично там знищено, рештки переходять на латинство та ополячуються, бо тільки римо-католики мали повні права. Така польська політика дискримінує в очах православних українців і саму католицьку Церкву. І тут початок і джерело нехиті та деякого недовіря до католицтва у православних українців, що бачили католицтво тільки й виключно в кривому польському дзеркалі. Польща була видимою ознакою поневолення українського народу та пониження православної Церкви, і це по своїй суті не змінилось до наших днів. Сьогодні нема сумніву, що коли б унійні заходи йшли без польського посередництва і не було у нас польської церковної та національної асиміляційної політики, то Україна давно була б у цілості об'єднана з Римом при збереженні всіх питанностей свого східно-грецького обряду. Була б тоді й інакша і доля всього українського народу. Українська держава була б зовсім самостійна, могутня і високо-культурна. Що ж як це сталося, в чому винила католицька Польща, а да-

льше православна Москва. Інтереси їх перехрещувалися в Україні і обидві змагали до її поневолення.

Церква в литовсько-руській державі.

Кращою — якийсь час — була доля тих українських земель, що їх зайняла дуже мало ще уцивілізована Литва, в додатку тоді ще поганська. Українці і білорусини не тільки творили величезну більшість населення тої держави, але й культурно стояли багато вище від тодішніх литовців. Українсько-білоруські культурні впливи були дуже великі і слушно цей період нашої історії називають періодом литовсько-руської держави. Православна Церква опинилась тут у доволі корисному положенні, а деякі члени династії прийняли православну віру. Урядовою мовою литовського двора була тодішня українська книжна мова і на Русі під Литвою залишилися давні місцеві правні та соціальні порядки. Хоч Польща вже від Казимира Великого ставилася неприхильно до православної Церкви, та обмежувала її в користь римо-католицизму, то з державно-політичних причин старалася про відновлення, чи пак про створення православної митрополії, коли київські митрополити перенеслися до Москви. Це дало позитивний вислід і на якийсь час відновлено галицьку митрополію. Такі заходи робила й Литва у відновленні київської митрополії — теж з повним успіхом.

Справу православної Церкви погіршила персонально унія Литви з Польщею в 1386 р., коли то великий литовський князь Ягайло — до того часу православний — звінчався з польською королівною Ядвігою, перейшов на римо-католицизм та став продовжувати супроти Русі-України церковну і національну політику Казимира. Але і тоді українські землі за виїнятком Галичини і Холмщини залишилися при Литві і їх положення було куди краще, як у Польщі.

Люблинська унія.

Те все змінилось основно на гірше від заключення реальної унії Польщі з Литвою в Люблині 1569 р., коли то всі українські землі опинилися безпосередньо під польським пануванням. Пішла швидко латинізація і польонізація нашої провідної верстви — боярства. Від початків XVI сторіччя при православії залишилися тільки закріпощені селяни та зовсім зубожілі міщани.

Тимчасом Москва зростала в силу і її впливи, зокрема ж вплиги московської православної митрополії, теж помітно зростали на українських землях під Польщею, в міру того, як ріс тут польський натиск і польське поневолення. Державно-політичний і церковний престиж зі здобуттям Візантії турками в 1453 р. перейшов до далекої Москви. Цар Іван III одружився зі Зоєю/Софією/, донькою останнього візантійського цісаря Константина XI і перейняв за свій державний герб візантійського двоголового орла. Упало теж дуже значно і церковне значіння царгородського патріархату. Передову роль у православному світі на сході Європи переймає православна Москва вже від другої половини XV сторіччя, коли звільнилася від татарської залежності. Москва має вже претенсію стати третім Римом. З тим Римом шукала і сама Москва вже передтим зближення, і московський митрополит Ізидор, з роду грек, виїхав на собор у Фльоренції в Італії, де 1439 р. підписано церковну унію. Митр. Ізидор заступав і Київ, де тоді довгий час не було митрополії/її відновлено щойно в 1458 р./Ця унія не була зовсім підготована ні в Україні, ні тим менше в Москві. Московське духовенство поставилось вороже до неї і митрополита Ізидора, що вернувся з Риму, змушено покинути Москву. Він поїхав до Італії, став кардиналом у Римі і на Русь більше вже не вернувся.

Москва — третій Рим.

Фльорентійська унійна спроба, що мала обняти Московщину й Україну, не вдалася ні там, ні тут. Передовсім Московщина поставилась до неї дуже вороже і залишилася й надалше православною. Сама Москва, як вже вище сказано, перейняла на себе роль і традиції давньої Візантії-Царгороду. Це висказав виразно чернець Філотей з одного з монастирів у Пскові в листі до царя Івана III, в якому писав: "Великий і Благочестивий Царю! Перший і другий Рим упали. Третій, Москва, стоїть твердо, а четвертого не буде. Наша Церква світить тепер єдина у Твому могутньому царстві, ясніше від сонця, побожністю в усьому світі. Всі православні царства злучені у Твому одному царстві. На всьому світі Ти єдиний християнський цар".

Першим Римом був старий класичний Рим, що впав у 476 р. під напором герман. Другим була Візантія-Константинопіль, у словян Царгород, куди переніс з Риму свою столицю з початком IV сторіччя Константин, перший християнський цісар на римському престолі. Там, у Константинополі, зродився й цезаропалізм. Світська цісарська влада вміщувалася чинно в засадничі церковні справи і їй підчинювались візантійські патріярхи. Вона, правда, визнавала примат римсько-

го єпископа, як наслідника апостола Петра, але задержала обрядову й організаційну відрубність східної Церкви. Окрім признання першества Апост. Столиці у християнському світі існувала й догматична єдність обох Церков, східної і західної. Ту єдність порушив був царгородський патріарх Фотій у IX сторіччі, але тодішній розкол поладнано і вернулася знову єдність, що тривала до половини XI сторіччя, коли її остаточно зрушив царгородський патріарх Керулярій. Відтоді церковний розкол - єхизма - обох Церков триває аж до наших днів. Як уже коротко згадано, перші часи християнства в княжій Русі-Україні за Володимира Великого і Ярослава Мудрого були часами церковної єдності. Тому і католицька Церква обох великих і заслужених для поширення Христової віри представників княжої династії в Києві Ольгу та її внука Володимира, зачисляє до лику святих і наша греко-католическа Церква їх пам'ять святкує прочисто.

Другий Рим - Візантія - упав у 1453 р. Церковно-політичну роль Візантії перейняла Москва; почавши від царя Івана III, хоч у Царгороді під турецькою владою і далі залишилися патріархи, що виконували ще довго номінальну зверхність над православними Церквами в Україні та в Московщині. Перейнявши за свою т. зв. трансляційну тесря, себто духове перемство Риму і Візантії, Москва почала робити заходи в справі повного усамостійнення своєї православної Церкви навіть і від номінальної залежності від царгородських патріархів, чого врешті і добилася. В 1589 р. царгородський патріарх Єремія II при нагоді свого походу в Москву висвятив московського митрополита на московського патріарха, ставлячи його в ряди патріархів східної Церкви після патріархів царгородського й антиохійського.

Після проголошення московського патріархату.

Тепер московський патріарх почав уважати, як найближчий патріарх, і київських митрополитів за підчинених собі. З огляду на безпосереднє сусідство з Києвом і Польщею факт оснування московського патріархату міг мати не тільки церковні, але в майбутньому і державно-політичні наслідки. Правда, київські митрополити не визнали посягань московських патріархів на українську православну Церкву і далі вважали за свого - в дійсності номінального - зверхника царгородського патріарха, але загроза від Москви залишалася завжди реальною. Для самої Польщі ця загроза була і державно-політичною, бо ж за московськими патріархами стояли московські царі. Так зродилися і в українських церковних колах, і в польських колах державних

унійні плани, плани об'єднання православної Церкви з Римом, хоч і одні і другі виходили із зовсім інших заłoженнь і мали цілком іншу ціль на оці. Церковні українські кола вважали унію за єдиний тоді вихід для православної Церкви та, при цілковитому збереженні її питомостей, за її єдиний рятунок від розкладу, упадку і загибелі. Натомість польські державні і майже всі польські церковні кола вважали унію тільки за поміст до переходу православних українців у Польщі на римо-католицизм, а через нього і до їх скорого ополячення. Цей зовсім відмінний підхід до церковної унії і відмінний погляд на її цілі українських церковних кол, і то в додатку самої ієрархії /бо зразу тільки вона сама вела унійну акцію/, з одного боку, і, з другого польських кол, був трагічний і для самої унії, а в послідовності і для самої польської держави. А все ж страх перед Московським патріархатом змусив і вже в сім років, після створення московського патріархату проголошено церковну унію православної Церкви в Польщі на соборі єпископів у Бересті над Бугом в жовтні 1596 р.

Берестейська унія.

Шінадцяте сторіччя було сторіччям церковної реформації на заході Європи. Розкол назривав здавна. З приводу науки чеського священника Івана Гуса про св. Причастя під двома видами для вірних, якого не було в римо-католическій Церкві, розкол прибрав гострі форми вже на Тридентському соборі в першій половині XV сторіччя і розгорівся ще більше з виступом німецького священника Мартина Лютра з критикою римської Церкви та деяких її установ і звичаїв. Спор не поладнано і величезна більшість германського світу відпала зовсім від католицької Церкви. Нова церковна наука, т. зв. у нас протестантизм, поширювалася скоро, передовсім серед шляхти, і в Польщі та захопила навіть і частину української православної шляхти. Від другої половини XVI сторіччя починається в католицькому світі реакція проти протестантизму, головне ж від часу, коли на арену в церковному житті виступив новий орден єзуїтів, що небаком утворив і поширив свої станції також у Польщі та при допомозі своїх шкіл захопив у свої руки виховання шляхетської молоді. Орден єзуїтів вів боротьбу не тільки з протестантизмом, і то успішно, але вів теж акцію і за церковною унією православної Церкви з Римом. Єзуїти в Польщі—Венедикт Гербест і Петро Скарга у своїх творах доказували вищість католическої Церкви над православною. Великий розголос мав тоді твір Петра Скарги "О єд-

носці ~~Косцьола под одним пастежем~~ "Про єдність Церкви під одним пастирем", що вийшов друком у 1590 р. Вже другого року після проголошення оснування московського патріархату православний єпископ з Луцька Кирил Терлецький підніс на синоді в Бересті 1590 р. думку про церковне об'єднання православної Церкви на українських землях у Польщі з вимогою, що православна Церква збереже свої питомі установи та свої права і що це збереження має загарантувати польський король, який загарантує теж рівноправність уніятських єпископів з латинськими. Королівський двір Жигмонта III у Варшаві, де передову роль мав надворний проповідник єзуїт Скарга, працював сам над тим, щоб церковну унію довести до успішного кінця. В 1592 р. у відповіді на домагання єпископа Терлецького появилось за спонукую Скарги послання короля Жигмонта III, в якому він подає надію на переведення вимаганої Терлецьким рівноправності ієрархії обох обрядів. У грудні 1594 р. єпископат православної Церкви - а саме київський митрополит Михайло Рогоза, та єпископи: володимирський, луцький, полоцький, холмський і пінський - підписали спільну заяву, що готові прийняти унію з Римом при повному збереженні обряду і церковних звичаїв. Вибрали теж делегатів для переведення відповідних переговорів з Апостольською Столицею в особах луцького єпископа Кирила Терлецького та Іпатія Потія, тоді іменованого єпископом у Володимирі на Волині, пізнішого митрополита та найбільш заслуженого для переведення унії. Повноважність для обох згаданих єпископів для переговорів з Римом підписали, крім вже названих, теж і єпископи зі Львова й Перемишля, так що весь наш тодішній єпископат дав свою письмеву згоду на переведення унії православної Церкви з Римом. Діяльним тоді, в самих початках унійної акції, був передовсім львівський єпископ Гедеон Балабан, але він незабаром відпав від акції і пізніше разом з перемильським єпископом не приступив до унії. Єпархії перемиська і львівська були православними ще сто літ - аж на кінець XVII сторіччя і прийняли унію найпізніше з усіх єпархій; останньою була львівська єпархія, що прийняла унію щойно в 1700 р.

Делегати православного єпископату в Польщі єпископи Терлецький і Потій виїхали до Риму. Там 23 грудня 1595 р. на врочистій аудієнції у папи Климента VIII склали вони визнання віри і признали примат папи, після чого Климента VIII урочисто прийняв українську православну Церкву до єдності католицької Церкви. В оголошенні з того приводу папській конституції "Магнус Домінус" забезпечено українській Церкві дотеперішню церковно-словянську богослужбову

мову канцелярам духовенства змогу женитися, а київському митрополитові право вивільчувати єпископів. Підданчу заяву єпископів втримано в дуже загальному тоні, підкреслено там тільки виразно задержання дотеперішніх звичаїв православної Церкви з додатком: оскільки вони не протиляться унії, та з покликом на постанови Тридентського собору. Далеко виразніша є заява, підписана самим тільки єпископом Петієм. Там визнано виразно філіюве /і Сина/ у "Вірую", примат Папи та постанови соборів, зокрема західних, а передовсім Тридентського собору.

Про цю історичну подію з 23. грудня 1595 р. папа Климентій VIII повідомив письмом з 7. лютого 1596 р. польського короля Жигмонта III. Там просив його взяти у свою спеціальну опіку уніятських єпископів. При цьому папа висказав побажання, щоб перевести рівноправність тих єпископів з римо-католицькими і на основі тої рівноправності ввести їх до сенату. Та це папське бажання в Польщі не здійснилося ніколи. Польща розуміла унію зовсім інакше, як розуміла це Апостольська Столиця, і з цієї причини приходило нерозуміння між ними до непорозуміння.

Як уже вище сказано, за прийняттям унії були митрополит Михайло Рогоза та єпископи: Кирило Терлецький з Луцька, Іпатій Потій з Володимира, Діонісій Збіруйський з Холма, Леонтій Пелчицький з Турова і Гедесн Балабан зі Львова, що незабаром відпав від унійної акції. По поверті делегатів з Риму зібрався єпископат на собор у Бересті над Бугом, що радив там від 16. до 20. жовтня 1596 р. Делегати склали звіт про свою поїздку до Риму та про її вислід і собор єпископів проголосив вочисто церковну унію з Римом як доконаний факт.

До унії не пристали тільки єпископи зі Львова і Перемишля. Самій справі унії не підготовано заздалегідь і як слід у колах впливової шляхти, що залишилася ще православною і українською, а тим менше серед привязаного до православної Церкви міщанства, не кажучи про широкі селянські маси і сільське духовенство, що тоді не грали ніякої політичної ролі. Унію підготував і перевів єпископат, не втаємничуючи в це ширших зацікавлених українських громадських кол. І це було найбільшою тактичною помилкою ініціаторів усієї унійної акції і всього єпископату. Сьогодні, з перспективи трьох з половиною сторіч, можемо ствердити, що і ініціатори, і весь єпископат, що в Бересті 1596 р. прийняв унію, поступали в найліпшій вірі та з найліпшими намірами рятувати православну Церкву перед розкладом і занепадом, що через специфічні умовини в Польщі у другій половині

XVI сторіччя заіснували в лоні нашої Церкви. Діляли вони без сумні-
ву як українські патріоти, привязані до своєї Церкви та її традицій.
Град тут теж деяку роль і страх перед московською православною Цер-
квою. Зовсім не підготована в масах вірних унійна справа не могла
викликати в них великого й гарячого захоплення. Тим більше, що на у-
нію падає тінь від ворожої Польщі. Тому не дивно, що незабаром роз-
горілися на українських землях довголітні церковні міжусобиці.

Віроісповідні міжусобиці і віднова православія.

Першими заявили проти унії впливові православні магнати і
шляхта під проводом князя Константина Острожського з Острога на Во-
лині. За ними пішли церковні братства в Україні, одно з перших Став-
ропигійське Братство у Львові, а далше - січове козацтво над Дніп-
ром, уперше в його історії зорганізоване як могутня військова сила
Петром Конашевичем Сагайдачним, православним ходоцьким шляхтичем,
із Самбірщини в Галичині. Церковна боротьба розгорілася до великих
розмірів, особливо в початках, на всіх українських і білоруських зем-
лях у Польщі. Релігійний фанатизм охопив обидві сторони - уніятську
і православну. Православну особливо, бо вона почувалася покривдженою
і безпосередньо загроженою. Жертвою цього завзятого православних у-
нав у 1623 р. полоцький архієпископ Йосафат Кунцевич, замордований
православними, опісля канонізований, як святий мученик в обороні ка-
толицької віри.

Не вважаючи на міжусобиці на віроісповідному тлі, унія робила
поступи в Україні і була б всюди втрималась, коли б поляки не пове-
ли скрито, а то і явно, акції проти неї. Поляки вважали унію, як м-
уже згадали, за переходовий стан - тільки як поміст до переходу на
римо-католицизм. Зовсім нерадо дивились вони на закріплення унії,
коли побачили, що через унію може врятуватися від загибелі також
український нарід. Унію тримали в Польщі в такому самому пониженні
і безправному стані, як і православія, а польський уряд у своїй так-
тиці безнастанно хитався між ними обома. Душехватство, себто перетя-
гання уніятів, особливо шляхти і міщанства, польським духовенством
на римо-католицизм, прибрало великі розміри і викликало протести
уніятської ієрархії в Римі. Вже папа Урбан VIII у 1624 р. це душе-
хватство і самовільний перехід уніятів, зокрема духовенства, на ри-
мо-католицизм заборонив без спеціального папського дозволу. Та це
небагато допомогло на практиці і нарікання уніятського єпископату
в Римі на поведінку польського римо-кат. духовенства повторялися
часто аж до другої половини XIX сторіччя - вже навіть за Австрії
в Галичині. І наслідники папи Урбана VIII пригадували не раз його

~~заборону~~ дусехватства в письмах до польського римо-кат. єпископату та до польських королів, але майже завжди безуспішно. І так воно було аж до наших днів у Галичині.

Православна Церква в Польщі відновила свою церковну ієрархію заходами гетьмана Петра Сагайдачного в 1620 р. Тоді приїхав до Києва царгородський патріарх Тесфан і він на прохання Сагайдачного висвятив на київського православного митрополита його галицького земляка, Йова Зорецького. Незабаром православну Церкву в Україні перерганізував молдавський княжич з матері українки, вихованець Паризької Сорбони та добрий знавець устрою катол. Церкви — митрополит Петро Могила. Він вступив як чернець до киево-печерської Лаври, по році став її архімандритом, а незабаром київським православним митрополитом. У 1633 р. оснував він Академію в Києві, названу описля його іменем. Ця висока школа з латинською мовою навчання причинилася у великій мірі до культурного дивигнення України і була довгий час єдиною високою богословською школою в цілому православному світі. Сам Могила був чинний як визначний церковний письменник і деякі його твори цінилися високо в богословських православних колах. Унія не мала і того протектора, яким було сіцське козацтво. Хоч була між молодом і ковадлом, то все ж виказувала значну життєву силу і зуміла устоятись і серед невідрадної для неї польської дійсності. Не захитали її і козацькі війни, та велика руїна, що настала в Україні після короткого блискучого періоду козацької державности Богдана Хмельницького в рр 1648-1657. Згідно з переяславським договором з Москвою в 1654 р. гетьман Б. Хмельницький прийняв московський протекторат, що по його смерті дозволив Москві вмішуватись у внутрішні справи України та з часом поневолити її зовсім. Настало роз'єднання України на дві частини, що його закріпив договір в Андрусові 1667 р. Тоді поділено Україну по лінії Дніпра. Лівобережну Україну з Києвом забрала Москва, Правобережну Польща.

Обмосковлення православної Церкви в Україні.

Київські православні митрополити опинилися в безпосередньому московському державному і церковному засязі. Незабаром, бо вже в 1686 р. царгородський патріарх зрікся своєї, зрештою більше номінальної, зверхности над київськими митрополитами — православна Церква в Україні була вже здавна фактично автокефальна — і київська митрополія переходить під дійсну вже владу московського патріарха.

По воєнній катастрофі гетьмана Івана Мазепи під Полтавою в 1709 р. Лівобережна Україна етапами дорешти втратила навіть залишки козацької автономії. Цар Петро I приймає титул російського імператора, переносить столицю з Москви до збудованого ним Петербурга і касує московський патріархат. На його місце установляє в Петербурзі Святіший Синод під орудою цивільного урядовця-оберпрокурора Святішого Синоду, а сам і його наслідники стає головою православної синодальної Церкви. Ця Церква стала в дійсності одним з царських урядів і повела необмежену й безпощадну русифікаційну політику в Україні включно до заборони видання навіть перекладу євангелія на українську мову. Вся церковна ієрархія православної Церкви в Україні опинилася за якийсь час виключно в московських руках і ставилася завжди дуже вороже до всіх проявів українського національного життя. Щойно вже за наших часів, по упадку царату в 1917 р., привернено назад московський патріархат, але і його відношення до України вже за першого патріарха Тихона залишилось і далше ворожим. Тут в історії взаємин між Москвою і Києвом не змінилося нічого на ліпше.

Унія під Польщею.

Правобережна Україна від договору в Андрусіві 1667 р. залишилася при Польщі аж до її упадку і розбору при кінці XVIII сторіччя. Ще якийсь час по смерті Богдана Хмельницького ведено боротьбу з Польщею і заключувано з нею договори, що в свою чергу ніколи не входили в життя. Вже у зборівській угоді Б. Хмельницького з Польщею з 1649 р. Польща прирекла зрівняти в козацькій автономній Україні православну Церкву з римо-католицькою і дати православному митрополитові місце в польському сенаті. Цю рівноправність православних з уніятами і римо-кат. Церквою король Ян Казимир обіцяв заспокоїти в окремому універсалі до всього руського народу. Козацькі домагання в церковній ділянці в пізніших договорах з Польщею пішли далше. В гадяцькому договорі гетьмана Івана Виговського/1658 р./ з Польщею козацька Україна мала стати членом союзної федеративної держави: Польщі, Литви й України, при чому церковна унія з Римом мала бути цілковито скасована на території усіх трьох союзних держав. Православна Церква мала дістати рівноправність з римо-католицькою, а православний митрополит та один з єпископів місце в польському сенаті. Скасування

церковної унії з Римом було передбачене і в пізніших козацьких договорах - в чуднівському договорі гетьмана Юрія Хмельницького з 1660 р., опісля і в підгаєцькому договорі гетьмана Петра Дорошенка з 1667 р. Про це згадуємо для історичної точности, щоб сказати, як самі поляки ставилися до Берестейської Унії і як мало, а в додатку зовсім фальшиво, розуміла її тодішня козацька старшина. Церковна унія з Римом там, де в ході історії збереглася при житті, як напр. у Галичині, зберегла український нарід від національної загибелі, культурно його вповні відродила і сама стала справді українською національною Церквою від самих низів аж до найвищих верхів церковної ієрархії. А зовсім інакша доля судилася тодішньому православ'ю в Україні, яка дісталася під православного восточного царя. Православна Церква стала там у недовгому часі одною з тих установ, що пляново й систематично не допускала, і то всіми засобами, до національного відродження України, що більше - свідомо прямувала до її цілковитої національної загибелі. І так, історична доля гірко заклала собі з колишніх козацьких оборонців православ'я і рівночасно погромників церковної унії з Римом. На живому прикладі з нашої власної історії виявилася, яка опілка була для нас корисніша - з Москвою, чи з Римом.

У Правобережній Україні під Польщею православ'я не трималося. Поширилася там всюди унія, відновлена і зорганізована наново на соборі в Вавіті в 1720 р. В половині XVIII сторіччя на українських землях під Польщею православ'я вже майже не було зовсім. Хоч унія в Польщі була тільки толерованою релігією, не досягнула ніколи рівноправности, і не мала ніякої хочби навіть незначної прихильности серед членів польського уряду та взагалі серед польських кол, то все ж зуміла устояти і поволі зростала в силу. А той уряд і ті кола в дійсності погорджували уніятською Церквою, не допускали духовенства, зокрема світського, до вищої освіти, тримали його в темноті, а сільське духовенство трактували нерас як кріпаків. Для характеристики можемо навести, що за польському закону з 1764 р. сани уніятських священників могли підпасти кріпацтву, а в кожному випадку були вони обов'язані до панщинних робіт. Були і жорстокі переслідування цього духовенства на Поділлі й на Волині при кінці XVIII сторіччя, і то ще тоді, коли історична Польща цілковито розвалювалась. Та і в тих тяжких для себе часах уніятська Церква була,

права, слабом, а таки вогнищем української культури і письменства в другій половині XVIII сторіччя. Було воно головне в монастирі оо. Василіян у Почаєві на Волині з їхнім видавництвом церковних книг і світських творів в українській мові тоді, коли православний Київ давно перейшов був уже на московську мову у своїх видавництвах.

Унія на Закарпатті.

Тут слід згадати теж і про церковну унію на Закарпатській Україні. Вона стала там поширюватися щойно з кінцем XVII сторіччя. Осередком її був монастир оо. Василіян на Чернецькій Горі біля Мукачєва, ігумени цього монастиря були першими уніятськими єпископами на Закарпатті, підчиненими спершу малярським римо-кат. єпископам в Ерляв. Утривалилась там унія вповні щойно в другій половині XVIII сторіччя. Ризначний і заслужений для Церкви і свого народу мукачєвський єпископ Іван Брадач знайшов підтримку в австрійській цїсарєвої Марії Тереси і на її інтервенцію в Римі папа Климентій XIV усамостїїнив мукачєвську єпархію в 1772 р. та звільнив її від залежності малярських ерлявських римо-католицьких єпископатів. Це сталося рже по смерті єпископа Брадача, що помер у 1772 р. Тоді то перший раз уведено термін "греко-католицький" на означення уніятської Церкви не тільки на Закарпатті, але й у сусідній Галичині, яку при першому подїлі Польщі в 1772 р. зайняла Австрія. Наслїдником Брадача був єпископ Андрій Бачинський, людина дуже енергїйна та дбайлива про Церкву і вірних, що здобув собі поважання і на віденському цїсарському дворі. Завдяки його заходам цїсарєва Марія Тереса утворила у Відні конвікт св. Варвари /Барбарєум/, призначений зразу виключно для студентів богословія уніятів із Закарпаття, незабаром поширений і для богословів-уніятів з Галичини. Вихованці Барбарєум училися на богословському факультеті віденського університету і з нього вийшли перші кадри високоосвіченого українського духовенства та цілий ряд єпископів, університетських професорів і церковних та народних діячів замітних в історії відродження греко-кат. Церкви й українського народу в Австро-Угорщині. З початком XIX сторіччя видїлено парохії в західних комїтатах/округах/ з мукачєвської єпархії, якої осїдок перенесено з Мукачєва до Ужгороду, з полишенням давньої назви єпархії, і утворено з них самостїйну єпархію з осідком у Пряшєві на Словащині. Вона існує і досі в теперїшній Чехо-словацькій Республїці і є єдиною греко-католицькою єпархією на українській території, що не дісталася до ССР. Вона тепер єдина, що

має, хоч і обмежені, можливості вести у себе церковно-релігійну працю, якою кермує тамтешній єпископ д-р Гойдич.

В історії греко-кат. Церкви на Закарпатті, особливо до половини XIX стор., має світлу сторінку Чин оо. Василіян. Один з них, о. І. Базилович, при кінці XVIII стор. написав обширну історію мукачівської єпархії, де й подано заходи і характеристику єпископів Брадача і Бачинського. В другій половині XIX стор. мадярський уряд повів безпощадну мадяризацію українського Закарпаття і самої греко-кат. Церкви. З початком XX стор. велика частина греко-кат. єпископського і чернечого духовенства була там уже змадяризована. Одним з великих проторів мадяризації був мукачівський єпископ Антін Пап, до робив уже й заходи для введення в Богослужбу мадярської мови на місце церковно-слов'янської. З приходом чеської влади на Закарпатті в 1919 р. він виїхав на Мадярщину, де й помер. Та і серед дуже незгідних мадярських обставин частина греко-кат. духовенства зберегла національну свідомість та активність. З її рядів вийшов визначний церковний і національний діяч о. д-р Августин Волошин, президент Карпатської України в березні 1939 р., сьогодні советський в'язень. За чеської влади в рр. 1919-1938 відродився там і Чин оо. Василіян. Його реформу перевели галицькі Василіяни під проводом о. протоігумена Степана Решетила. Виховником василіянського доросту був на Закарпатті, як духовник новіціату, о. д-р Гліб Кириак з галицьких Василіян, теперішній генеральний вікарій в Римі цілого Чина оо. Василіян.

Як свого роду реакція проти мадяризації і під впливом московських агентур поширювалося на Закарпатті православ'я вже перед першою світовою війною. Чеська влада чинно підтримувала православ'я, в чим і обмосковлення, і за її допомогою православ'я поширилося на майже четвертину нашого населення на Закарпатті. Та це тільки скріпило унію, що стала там, подібно як у Галичині, українською національною Церквою. Нова советська влада на Закарпатті повела наступ на унію з наміром її цілковито знищити та насадити там московське православ'я, подібно, як це зроблено в Галичині.

Унію під Австрією.

Історично Польща ніколи не респектувала у себе Берестейської Церковної Унії і не перовела її різноуправлення. Це сталося щойно тоді, коли Галичина в 1772 р. опинилась під австрійським пануванням. Початок зроблено після заходів львівського єпископа Льва Шептицького вже в надворному декреті цесаревної Марії Терези в 1776 р., яким наказано галицькій губернії трактувати уніятське духовенство

нарівні з римо-католицьким. Введено в життя теж і засаду, що єпископами можуть бути і світські священники, а не як до того часу, тільки Василіяни. Незабаром за цесаря Йосифа II скасовано в Галичині кріпацтво, що відразу поліпшило правне положення українських селян. В 1784 р. цесар Йосиф II оснував генеральну греко-кат. духовну семінарію у Львові для виховання й вишколення греко-катол. духовенства. Основано тоді теж німецький університет у Львові, а при ньому в 1787 р. "Студіум Рутенум" з українською викладовою мовою. Вихованці духовної семінарії у Львові вчилися на богословському факультеті львівського університету і в "Студіум Рутенум", що проіснувало до 1809 р. Були там і вихованці із Закарпаття. Вперше у своїй церковній історії український наріч одержав усе своє низове духовенство з високою університетською освітою. В 1806 р. відновлено за цесаря Франца I греко-катол. галицьку митрополію, при чому піднесено львівське єпископство до ряду архієпископів. Першим греко-кат. митрополитом став Антін Ангелович, черемиський єпископ. В обох греко-катол. єпархіях - у Львові й Черемислі зорганізовано собор крилошан, себто капітули, для помочі в управі єпархією. Іменування католицьких єпископів і членів капітули було особистою прерогативою австрійських цесарів аж до упадку старої Австрії в 1918 р., що для українців мало тоді корисні наслідки. Тут слід піднести, що вже на переломі XVIII і XIX сторіч і кілька разів пізніше греко-кат. єпископи мукачівської єпархії робили у Відні та в Римі заходи, щоб ціле Закарпаття влучити до галицької греко-кат. провінції, і то не тільки з церковних, але й із національних мотивів, як члени одної української нації. Був час, що ті заходи знаходили прихильне зрозуміння в обох компетентних чинників, себто в австрійського цесаря і римського папи. Не здійснено їх тільки наслідком сильних протестів та енергійних заходів мадирського римо-кат. єпископату і мадирського уряду.

Зпоміж студентів богословського факультету у львівському університеті, вихованців львівської греко-кат. духовної семінарії, зійшло багато людей, яких імена записані не лише на сторінках історії церковної унії, але й на сторінках українського національного відродження. В 30-х рр. мин. сторіччя вийшла з відти т. зв. руська трійця з о. Маркіяном Шашкевичем у проводі, творцем і воскресителем нашого відродження в Галичині. Вийшли з відти перші професори на кафедрі української мови й літератури у львівському університеті -

Яків Головацький і його наслідники: о. д-р Михайло Осадца, автор української граматики, о. д-р Омелян Огоновський, автор першої історії української літератури та о. Йосиф Онишкевич перший професор української мови і літератури в університеті в Чернівцях на Буковині. Вийшов теж цілий ряд єпископів і багато-багато видних та заслужених для української нації церковних і народних діячів та організаторів нашого національного життя в різних його ділянках і в рідному краю, і в нашій заокеанській еміграції в Америці. Свою позитивну, церковну і національну, українську сторінку має в тому і зреформований Чин оо. Василіян. Церковна унія з Римом вийшла на безперечне добро західної вітки українського народу там, де ця унія зуміла вдержатися.

Розуміли цю велику вагу унії і московські царі, а пізніше російські імператори, що вважали її небезпечною для своїх імперіалістичних і месіяністичних намірів та плянів. Вони й повели прети церковної унії з Римом безпощадну боротьбу для її цілковитого знищення. Це й перевели на українських землях, що при кінці XVIII сторіччя при трьох поділах Польщі дісталися під російське панування. На переломі XVIII і XIX сторіч царськими указами скасовано унію на Поділлі і Волині, в 1839 р. на західному Поліссі і Білорусі, врешті в 1875 р. на Холмщині і Підляшші. Всюди там впроваджено московське синодальне православ'я, а за ним і обмосковлення всього церковного життя і самого духовенства. Православна Церква стала там могутнім засобом нашого винародовлення в тих самих часах, коли рівночасно греко-католики. Церква в Галичині була двигуном та організатором нашого національного українського відродження і національного життя взагалі. В цьому одному порівнянні велика різниця: впадає сама в очі, а факти самі говорять тут про себе. А втім вагу унії на українських землях, де вона збереглася від московської православної навали, підкреслюють не тільки наші історики греко-католики: Степан Томашівський, Мирон Коруба, Іван Крип'якевич, Микола Чубатий, Микола Андрусак, Петро Ісаїв, але й історики-українці з інших віроісповідних таборів: римо-католик Вячеслав Липинський і православний Дмитро Дорошенко.

Вагу унії на українських землях в їх ключевому становищі на сході Європи підкреслювала не раз і сама Апостольська Столиця. Згадати б хочби слова папи Урбана VIII, що через українців сподіється об'єднати Схід. Для зовнішнього піднесення престижу унії в католицькому світі Апостольська Столиця вже двічі іменувала у-

країнських галицьких греко-католицьких митрополитів кардиналами: митрополита Михайла Левицького при кінці першої половини мин. сторіччя і митрополита Сидлєвстра Сембратовича при кінці другої половини минулого сторіччя.

Митрополит Андрей Шептицький.

Та найкраще й найосновніше зрозумів і відчував значіння й вагу церковної унії з Римом, започаткованої на соборі в Бересті 1596 р., галицький митрополит Андрей Шептицький, що 45 літ зі Святоюрської Гори у Львові кермував українською греко-кат. Церквою. Він витерпів за неї і сам чимало, як російський царський в'язень у рр. 1914-1917 і потім за советської окупації в рр. 1939-1941 та за теперішньої советської окупації Львова в 1944 р. Там він 1. листопада 1944 р. і помер напередодні великого переслідування, найбільшого в історії, нашої унії, що небаком потім почалося і ведеться всіми можливими засобами до нинішнього дня. Митрополит Андрей записався теж гідно, як безстрашний оборонець Церкви і народу в часі німецької гітлерівської окупації українських земель у рр. 1941-1944, обороняючи не тільки катованих гештапівцями українців, але й жидів, винищуваних опричниками Гітлера фізично. Не місце тут вичислювати заслуги митрополита Андрея Шептицького для української греко-кат. Церкви, хоч які ті заслуги великі. Вони певно не менші, як усім відомі його заслуги для української культури й науки.

Одначе зацікавлення митрополита Шептицького було найбільше для справи церковної унії з Римом усєї України, а дальше й цілого Сходу Європи, і він справді переводив у життя слова папи Урбана VIII. Він старався передовсім про зближення обох Церков — католицької і православної. Цю велику ідею здійснював він на щорічних т. зв. велеградських з'їздах у місті Велеграді на Моравії, звідки в IX сторіччі слов'янські апостоли Кирило і Методій почали ширити християнство у східному обряді серед західних слов'ян. У тих з'їздах, що їх ініціатором і душею був довгий час митрополит Андрей Шептицький, брали участь визначні церковні діячі-слов'яни обох католицьких обрядів і деякі церковні православні діячі. Безпосередньою метою тих з'їздів не було, очевидно, практичне поширення церковної унії з Римом на сході Європи і на Балкані. Ті з'їзди мали передовсім зблизити до себе особисто діячів обох Церков і через них зблизити з часом і обидві роз'єдані Церкви. Тільки таке зближення може в дальшій майбутності стати придатним ґрунтом і для самої унійної справи. Митрополит осуджував гостро переслідування православних українців на Холмщині й Підляшші

в передвоєнній Польщі і масове нищення поляками в 1938 р. православних церков на тих теренах та насильне перетягування православних на римо-католицтво. Осуд і протест митрополита Шептицького був тоді багато-багато сильніший від подібного кроку православної ієрархії в Польщі. Про зближення обох українських Церков думав наш митрополит, один з найбільших мужів у нашій історії, і при самому кінці свого життя. Коли з початком 1942 р. відновилася в Україні Українська Автокефальна Православна Церква, митроп. Андрей Шептицький звернувся окремим посланням до ієрархів цієї Церкви, вказуючи там, що прийшла пора і нагода для справжнього зближення обох Церков. На жаль, на це послання митрополита Андрея позитивної відповіді з православного боку не було.

Українська Православна Автокефальна Церква.

І в найновіших часах, вже по першій світовій війні, не змінилося засадничо становище обох наших словянських сусідів, до обох українських Церков — греко-католицької і православної. У відновленій Українській Державі — УНР — законом Директорії УНР з 1. січня 1919 р. проголошено автокефалію Української Православної Церкви, що її ще перед тим у 1918 р. приготував був уряд гетьмана Павла Скоропадського. Через окупацію України червоною армією автокефалії тоді не введено в життя; вона й досі не одержала затвердження екуменічного патріарха в Царгороді. Цю Церкву відновлено на соборі в Києві у днях 11.-14. жовтня 1926 р. Там рукоположено двох єпископів не у звичайній хіротонії, бо ніхто з православних єпископів-москалів, що тоді були в Україні, не хотів висвятити кандидатів в єпископи цієї Церкви. Їх висвячено старо-християнським звичаєм: рукоположенням всіх присутніх, духовних і мирян, що нині не вважається за канонічну хіротонію. Один з тих двох єпископів, Василь Липківський, став київським митрополитом і перевів хіротонію інших єпископів, яких з часом було понад 30, та перевів організацію нової Української Православної Церкви, що поширилася швидко по всій Наддніпрянській Україні і мала вже понад дві тисячі парохій. Та дуже швидко почалися репресії советського уряду. Всіх єпископів і майже всіх священників УАПЦ советська влада зліквідувала фізично і врешті зліквідувала й саму Церкву. Відновлено її щойно за німецької окупації в 1942 р. і наставлено нових ієрархів уже в канонічний спосіб. Тоді в Україні діяли дві православні Церкви — автономна й автокефальна. Українська автономна пра-

востлавна Церква під кермою митрополита Олексія Громадського з Кременця на Волині, по його вбивстві під кермою архієпископа Пантелеймона Рудика, кол. галицького москвофіла, визнавала канонічну зверхність над собою московського патріярха. Українська автокефальна православна Церква під кермою митрополита Полікарпа Сікорського з Луцька на Волині вважалася самостійною і ввела в Богослужбу живу українську мову, коли автономісти вживали старословянської, і то переважно з московською вимовою. Спроби об'єднання цих обох Церков у 1942-1943 рр. були вже на добрій дорозі. До об'єднання не допустила німецька окупаційна влада, яка мала на меті і біологічне винищення українського населення в Україні, щоб зробити там місце для німецької колонізації. Нині весь численний єпископат і майже все духовенство УАПЦ на еміграції в Німеччині. На українських землях з православним населенням в СРСР єдиною православною Церквою є тепер московська партіярша Церква, що продовжує далше відому нам здавна московську церковну політику, вже тепер в інтересах СРСР.

Православна Церква в новій Польщі.

Землі з православним населенням українські і білоруські, що опинилися під Польщею на основі ризького договору в 1921 р. під церковним оглядом зорганізовані в окрему одиницю під кермою православного митрополита українця Юрія Ярошевського. Він поробив заходи і для канонічного усамотінення православної Церкви в Польщі, за що й згинув 8. лютого 1923 р. з руки православного фанатика архімандрита Смарагда/Павла Латиш-Латишенка/, обмосковленого білорусина, останнього ректора православної духовної семінарії в Холмі з царських часів. Православна Церква в Польщі попала під цілковиту владу держави на основі звичайного адміністративного розпорядку польського міністра віроісповідань і освіти з 30. січня 1922 р. Польський уряд, що з політичних причин, як і колись за історичної Польщі, не бажав канонічної залежності своїх православних громадян від Москви, виведення по довгих заходах згоду царгородського патріярха Григорія-так званий томос — з 18. листопада 1924 р. на автокефалію православної Церкви в Польщі. Дальшу організацію перевів наслідник митрополита Юрія Ярошевського — варшавський митрополит Діонісій Валединський з роду москаль, що і тепер живе в Польщі. Діяли далше тимчасові постанови з 30. січня 1922 р. Обіцяного собору, що мав зайнятися організацією православної Церкви, не скликано ніколи. Натомість оголошено декрет президента Річипсполитої Польської з 18. листопада 1938р.

про відношення держави до Польської Автокефальної Православної Церкви/така була урядова назва/ і на його основі виконавчий розпорядок ради міністрів з 10. грудня 1938 р. Всі ті три акти й творили правну основу православної Церкви в Польщі, до якої належало два з половиною мільйона українців. Польський уряд одержав рішальний голос у церковній політиці й організації правосл. Церкви, якої ієрархія була майже в цілості московська і послужна в усьому ^{для} уряді. В урядуванні правосл. Церкви у всіх її установах введено виключно польську мову, а так само й у всіх виховних і наукових заведеннях для виховання кандидатів духовного стану. Пороблено вже навіть заходи для введення в церквах польської багослужбової мови замість старословянської. Православна Церква в Польщі мала бути зовсім ополічена і з цією метою висвячено в 1938 р. і двох єпископів - Тимотея Шреттера, з волинських православних німців і Маттея Семашка, білорусина, обох духовників польської армії, що заєвилися поляками. Через православну Церкву сподівалася Польща ополічити незабаром і всіх православних - українців та білорусинів. Православ'я на Холмщині й Підляшші мало зникнути зовсім. Там сконфісковано церковну і парафіяльну землю під покрешкою, що вони колись, перед 1875 р., належали до уніятів, яких насильно "навернено" на православ'я. Число православних парохій зредуковано там до 51. Масово замикано православні церкви, або віддавано їх до вжитку римо-католикам, аж врешті в 1938 р. приступлено до масового та систематичного нищення православних церков на тих землях. Остаточний біланс у цій ділянці був такий: в серпні 1914 р. було на Холмщині й Підляшші 389 православних церков, з яких в рр. 1919-1939 перемінено 149, себто 38,3%, на римо-катол. костели, знищено зовсім-головно в 1938 р. - 189 церков, себто 48,6%, а полишено православним всього 51 церков, себто 13,1%. Ці цифри говорять самі про себе.

Унія в новій Польщі.

Такої системи як на православній Холмщині й Підляшші, не можна було пристосувати до українців греко-католиків у Галичині, яких рятувала саме церковна унія з Римом. окрема ж постанова конкордату Польщі з Апостольською Столицею з 10. лютого 1925 р. про автономію католицької Церкви в Польщі, а в її рямцях і греко-кат. Церкви. З уваги на постанова цього конкордату руки польського уряду були закороткі. Використовуючи між іншими, постанова згаданого конкордату, оснував митрополит Андрей Шептицький Богословську Академію у Львові з двома факультетами - філософічним і богослов -

ським - з українською мовою навчання, а для деяких богословських предметів з латинською. Це була єдина українська школа академічного типу в Польщі, і то з високим науковим стажем, признаним і в чужому науковому світі, що вихорувала українську богословську молодь у рідній мові й рідному дусі та високо-освічених священників та ідейних і активних українських громадян для жертвенної служби Церкві й українському народові. До цієї служби приготувляла також і приготувляла і досі папська колегія св. Йосафата в Римі, основана папою Львом XIII в р. 1893 і поширена значно передостаннім папою Пієм XI. Призначена вона для українських греко-кат. богословів, що вчать в католицьких університетах у Римі, і з неї вийшло вже чимало заслужених священників та єпископів, що були і є діяльними українськими громадянами. А те все - виследи Берестейської Церковної Унії.

Сам польський уряд ставився не зовсім прихильно до греко-кат. Церкви та її духовенства, знаючи його стовідсоткове активне українське наставлення. Очевидно, все урядування греко-кат. Церкви в Галичині та всіх її установ було виключно українське, як воно було і за Австрії, тоді, коли рівночасно у пра-ославній Церкві в Польщі, яка між своїми вірними не мала зовсім подяків, тільки в трьох четвертинах українців та в одній четвертині білорусинів, усе те урядування було виключно польське. І за оборону рідної української мови греко-кат. духовенство в Галичині несло не раз високі грошові карі і карі в'язниці, зокрема з нагоди листування з польськими урядами і ведення метрикальних книг. Не-один з українських греко-кат. священників потерпів і при пацифікації в 1930 р., з нагоди масових арештів не-один попадав у польську тюрму, не-один з них сидів у польському концентраційному таборі в Березі Картузькій. Не-один з них згинув від розстрілів НКВД, або в його концтаборах. Чимало з них згинувло і від куль Гештапо, або каралося в різних німецьких концентраційних таборах за свою вірну службу Церкві й народові.

Заслуженого для церковної унії митрополита Андрея Шептицького польський уряд не допустив узагалі до унійної праці серед православних у Польщі. Акцію повели самі поляки з так званим візантійським обрядом і вона не дала й не могла дати ніяких більших успіхів, а тепер, очевидно, загинула там зовсім.

Унія під советською владою.

В другій половині 1944 р. Галичина і Закарпатська Україна спинились під советською владою. Безпосередньо по закінченні воєнних дій на європейському фронті у травні 1945 р. приступила та влада до ма-

сових репресій у відношенні до української греко-кат. Церкви та її духовенства. Заарештовано увесь греко-кат. єпископат: митрополита д-ра Йосифа Сліпого, єпископа-помічника Никиту Будку і єпископа д-ра Миколу Чарнецького у Львові, далі єпископа-ординарія д-ра Григорія Хомишина/78-річного старця/ і єпископа-помічника д-ра Івана Лятишевського у Станиславові, єпископа-ординарія Йосафата Коциловського і єпископа-помічника д-ра Григорія Лакоту в Перемишлі та апостольського адміністратора для українців греко-кат. у Німеччині д-ра Петра Вергуна в Берліні. Арештовано теж понад триста греко-катол. священників. Арештованих єпископів і священників вивезли у глибину СРСР і дальша їх доля невідома. Деяких священників у краю розстріляли органи НКВД. Замикають масово греко-катол. церкви і силою примушують греко-католиків до переходу на московське православ'я.

З наказу НКВД чи пак: НКДБ організовано в березні 1946 р. т. зв. собор у Львові, що проголосив недійсність Берестейської Унії та об'єднання греко-кат. Церкви з московською патріаршою православною Церквою, що в цілості на услугах советської влади. Рівночасно переводять у Західній Україні колективізацію селянських господарств і переміну селян у колгоспних кріпаків. З Холмщини, Підляшшя, Посяння і Лемківщини, себто з теренів, що лежать на захід від т. зв. лінії Керзона, виселяють всіх українців на схід. З Галичини й Волині вивозять заможніших селян до концентраційних таборів, а до Галичини спроваджують масово москалів і монголів, як надійний для сов. влади елемент. Греко-катол. Церква та її вірні переживають такі переслідування, яких ще досі ніколи в історії не зазнали.

Про ті нелюдські переслідування знає добре Апостольська Столиця. Святіший Стець Папа Пій XII видав 23. грудня 1945 р. окрему Енцикліку "Орієнтале Омнес" в обороні переслідуваної советами греко-катол. Церкви та її вірних.

На еміграції.

На еміграції в Німеччині є сьогодні к. 200.000 греко-кат. і понад 200 священників, підчинених Апостольській Візитатурі й Адміністрації під проводом Апост. Візитатора з правами адміністратора о. Николая Волковського в Мюнхені. На еміграції в Німеччині є теж кількадесят тисяч православних українців і увесь єпископат та майже всі священники УАПЦ під кермою митрополита Полікарпа Сікорського. Понад число українців-грекокатоликів і православних - живе також в інших західно-європейських державах. За океаном на американському континенті живе мільон українців греко-католиків, церковне і національне організованих. На рідній землі під сов. владою караються майже чотири мільйони греко-кат. українців.

Всі ми, католики, члени великої чотиристаміліонної католицької спільноти світу, згадуючи 350-ліття Берестейської Церковної Унії, віримо твердо, що того Божого діла не одоліють¹ пекельні сили. Переживемо з допомогою Божого Провидіння наше сучасне церковне й національне лихоліття і вийдемо з нього переможно, тим більше, що хоч нас усього п'ять мільйонів, то творимо частину великої здисциплінованої 400-мільйонної церковної організації.

Міттенвальд, Горішня Баварія,
27. вересня 1946 р.

Licensed by UNRRA Team 568

Ч. 1558/IX/46.

Дозволяється друкувати.

Від Ординаріату Апостольської Візитатури й Адміністрації української католицької Церкви в Німеччині.

Мюнхен-Пазінг, 5.9.1946.

о. Николай Вояковський в.р.